

ПОСОХОВ

Ігор Михайлович  
posokhov7@gmail.com

д.е.н., професор кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

УДК 338.24

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСНУЮЧИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО  
КЛАСИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ  
STUDY SCIENTIFIC OF EXISTING APPROACHES FOR THE  
CLASSIFICATION OF RISK OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

*Стаття присвячена дослідженню існуючих наукових підходів до класифікації ризиків промислових підприємств. В статті виокремлено причини ризиків та запропоновано класифікацію ризиків промислових підприємств.*

*Статья посвящена исследованию существующих научных подходов к классификации рисков промышленных предприятий. В статье выделены причины рисков и предложена классификация рисков промышленных предприятий.*

*The article investigates the existing scientific approaches to the risk classification of industrial enterprises. The article highlights the reasons for the classification of risks and the risks of industrial enterprises.*

**Ключові слова:** ризик, класифікація ризиків, науковий підхід, ризики промислових підприємств

**Ключевые слова:** риск, классификация рисков, научный подход, риски промышленных предприятий

**Keywords:** risk, risk classification, scientific approach, the risks of industrial enterprises

## ВСТУП

Питання класифікації ризиків представляють досить складну проблему і, не випадково, у наш час низка авторів намагаються її досліджувати та вирішувати. Одні автори визначали класифікаційні ознаки, інші робили спроби побудови класифікації без визначення цих ознак. Якщо ми звернемося до поняття «класифікація», то в загальному вигляді – це система супідрядних понять в галузі знань, складена на підставі врахування загальних ознак об'єктів і закономірних зв'язків між ними. Класифікація дозволяє структурувати систему ризиків, здійснювати їх вибір і визначає послідовність рішень на основі класифікаційних ознак, вона дозволяє орієнтуватися в різноманітті об'єктів і є джерелом знань про них. Для підприємницької сфери особливо важлива здатність менеджерів управляти підприємницьким ризиком. Ефективна діяльність в умовах конкуренції пов'язана, перш за все, з детальним аналізом характеру, чинників і оцінкою ризику. Звідси виникає можливість прогнозування результатів і усунення (або зведення до мінімуму) небажаних наслідків дій, або досягнення найкращих результатів. Отже, для вдосконалення управління ризиками вітчизняних промислових підприємств в умовах сучасної кризи потрібно виконати дослідження існуючих наукових підходів з розробки класифікації ризиків. Існуючі наукові підходи з розробки класифікації ризиків висвітлено у публікаціях таких науковців: І.Т. Балабанова, В.О. Войтко, А.К. Покровського, І.М. Посохова, М.А. Рогова, Л.Н. Тепмана та інших. Проте, питання побудови класифікації промислових підприємств потребують подальших наукових досліджень.

**МЕТА РОБОТИ** на підставі дослідження існуючих підходів до класифікації ризиків в ринковій економіці запропонувати класифікацію ризиків промислових підприємств.

## МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою роботи є сучасні наукові праці, монографії, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. При проведенні наукового дослідження використано методи порівняння та узагальнення, структурно-логічного аналізу.

## РЕЗУЛЬТАТИ

Різноманіття ситуацій і проблем, що виникають у господарських одиницях різного рівня і з різними цілями функціонування, породжує прагнення позначати кожне джерело невизначеності своїм видом ризику. Звичайно, що відмінність точок зору і ступеня деталізації і призводить до використання великої кількості видів ризиків. Класифікувати ризики важко також внаслідок тісного взаємозв'язку і заміщення ризиків. Ризики господарської та інвестиційної діяльності промислових підприємств характеризуються великим різноманіттям, і з метою ефективного управління ними доцільно класифікувати їх за різними ознаками. Класифікація ризиків дозволяє чітко структурувати проблеми і впливає на аналіз ситуацій і вибір методу ефективного управління діяльністю промислових підприємств з урахуванням фактора невизначеності. Складність класифікації ризиків пояснюється їх різноманіттям, а також появою нових видів ризиків, внаслідок економічного, соціального, технологічного розвитку сучасного світу.

У наш час в економічній науці єдиний підхід до

проблеми класифікації ризиків поки не вироблений. Якщо спробувати узагальнити існуючі погляди на цю проблему, то можна виділити основні точки зору. Перша з них полягає в тому, що ризики настільки різноманітні за своєю природою і наслідками, що марно намагатися їх систематизувати і класифікувати. Замість цього необхідно детально охарактеризувати об'єкт ризику. Складність побудови єдиної системи класифікації ризиків пояснюється їх великою кількістю. На думку вчених-ризикологів в літературі нараховується близько 220 різновидів ризиків та понад 40 їх критеріїв. Отже, існування безлічі видів ризику пояснюється умовами динамічного зовнішнього середовища. У класифікації ризиків не тільки наочно відображено приналежність ризиків до конкретної групи, що дозволяє уніфікувати оцінку ризику, але також найбільш повно перераховані самі ризики, що дозволяє впритул підійти до проблеми виявлення факторів ризику.

Аналіз теоретичних досліджень, присвячених питанням ризику, дозволяє автору зробити висновок про те, що в цих дослідженнях приділяється недостатньо уваги низці проблем, недооцінка яких при практичному використанні результатів досліджень може призвести до неповної або некоректної оцінки впливу тих чи інших факторів ризику на відповідні види ризиків. Перша проблема полягає в тому, що не акцентується увага на факті наявності цілої низки факторів ризику, які мають вплив на динаміку відразу декількох видів ризиків. Друга проблема полягає в зображенні факторів ризику тільки в якості факторів прямого впливу на конкретні види ризиків. З поля зору дослідників випадає можливість діалектичного переходу самого ризику в категорію факторів ризику, що дозволяє надалі розробляти уявлення про фактори ризику як про фактори прямого і опосередкованого впливу. Третьою проблемою є недостатня розвиненість вітчизняної економіки, звідси – дефіцит досліджень окремих видів ризиків вітчизняними вченими, а отже, і обмежене впровадження корисних рекомендацій у практичну діяльність підприємств.

М.А. Роговим [11] запропоновані наступні принципи класифікації ризиків.

По-перше, класифікація ризиків повинна відповідати конкретним цілям. Ознаки, за якими здійснюється розбиття ризиків на групи, повинні задовольняти критеріям, пов'язаним з цілями класифікації. Такими цілями можуть бути формування номенклатури страхових послуг. Побудова дерева методів захисту від ризиків для адекватного менеджменту, аналіз спекулятивних можливостей, вивчення природи ризиків, юридичний захист від наслідків.

По-друге, класифікація повинна проводитися з позицій системного підходу. Системний підхід – це напрям методології, в основі якого є дослідження об'єктів як систем (тут об'єктами є ризики, що класифікуються), тобто вони розглядаються як безліч взаємопов'язаних елементів. Ієрархічна структура ризиків, що класифікуються має відображати системні взаємозв'язки спостережуваних явищ,

зокрема в одну групу не повинні безпосередньо об'єднуватися ризики різних рівнів.

По-третє, ситуації ризиків однієї групи мають мати деталізацію одного порядку і відповідати цілям класифікації. Уточнення ознак має бути обмежено в межах однієї групи ризиків.

По-четверте, одна і та ж ризикована ситуація може містити різні ризики. Слід розрізняти ситуації невизначеності і ризики, закладені в них. Наприклад, покупка цінного паперу (валютної облігації) на позикові кошти може нести одночасно цінновий (курсовий), валютний (трансляційний) ризик, процентний ризик, ризики упущеної вигоди, ризик ліквідності, ризик руйнування.

По-п'яте, при розгляді питання таксономії ризику доцільно виділяти такі характерні ознаки цього явища, як джерело ризику, об'єкт, який несе ризик, суб'єкт, що сприймає ризик [11].

Автором виокремлено причини ризиків промислових підприємств:

1. Техніко-технологічні ризики мають наступні причини: помилки в проектуванні; недоліки технології і неправильний вибір устаткування; помилкове визначення потужності, недоліки в управлінні, брак кваліфікованої робочої сили; відсутність досвіду роботи з імпортним обладнанням у місцевого персоналу, зрив поставок сировини, будматеріалів, комплектуючих; зрив термінів будівельних робіт підрядниками (субпідрядниками); підвищення цін на сировину, енергію та комплектуючі; збільшення вартості обладнання, зростання витрат на зарплату. Можливий прояв цих причин неминуче призведе до підвищення розрахункової вартості проекту.

2. Маркетингові ризики виникають з таких причин: неправильний вибір ринків збуту продукції, невірне визначення потужності виробництва, а також стратегії операцій на ринку, неточний розрахунок ємності ринку; непродуманість або відсутність збутової мережі на передбачуваних ринках збуту; затримка у виведенні товарів на ринок. Маркетингові ризики можуть призвести до відсутності необхідних проектних доходів, достатніх для погашення кредитів, неможливості реалізувати продукцію в потрібному вартісному вираженні і в намічені терміни. Як результат – невихід на проектну потужність, робота не на повну потужність, випуск продукції низької якості.

3. Фінансові ризики виникають внаслідок: економічної нестабільності в країні; інфляції; ситуації неплатежів у галузі; дефіциту бюджетних коштів.

4. Причини виникнення фінансового ризику, наприклад інвестиційного проекту, які можуть призвести до зростання процентної ставки, подорожчання фінансування, а також зростання цін і послуг: політичні чинники; коливання валютних курсів; державне регулювання облікової банківської ставки; зростання вартості ресурсів на ринку капіталу; підвищення витрат виробництва.

5. Військово-політичні ризики, які можуть призвести до збитків інвестора, є наслідком: змін торгово-політичного режиму та митної політики; змін у податковій системі, у валютному регулюванні,

регулюванні зовнішньополітичної діяльності країни; змін в системах експортного фінансування; нестабільності країни; небезпеки націоналізації і експропріації; змін законодавства (наприклад, закону про іноземні інвестиції); геополітичних ризиків, соціальних ризиків.

6. Юридичні ризики виникають через недосконалість законодавства, невірне оформлення документів, що підтверджують права власності, оренди.

7. Екологічні ризики виникають через недосконалість законодавства в частині вимог до навколишнього середовища, аварій, зміни ставлення влади до проекту.

8. Специфічні ризики – проектні ризики, що рідко зустрічаються, найчастіше властиві саме даному проекту у зв'язку з його галузевою або регіональною приналежністю.

9. Ризики форс-мажорних обставин мають розглядатися, якщо існує небезпека впливу

природних катаклізмів (наприклад землетруси, повені, посухи), а також пожеж, вибухів і т.п. При цьому не тільки описуються їх можливі наслідки, але і пропонуються заходи з мінімізації збитку.

У науковій економічній літературі існує чимало методичних підходів до класифікації ризиків [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9], але в наш час не існує повної загальновизнаної і несуперечливої їх класифікації: класифікація в загальноприйнятому науковому розумінні або зовсім відсутня, або виконана з порушенням правил побудови класифікацій, вироблених практичною логікою, що робить такі класифікації непридатними для практичного застосування [7,8].

Як приклад, наведемо класифікацію ризиків, запропоновану асоціацією GARP (рис. 1) [10, с. 13-14]. У переліку наведено лише перший рівень класифікації. Кожен з перерахованих ризиків поділяється на більш спеціалізовані.



Рис. 1. Види та класифікація ризиків виділені Міжнародною асоціацією спеціалістів з управління ризиками (GARP) [10, с. 13-14]

Однією з найбільш вдалих спроб класифікації ризиків, на нашу думку, є класифікація ризиків запропонована Т. Балабановим [1]. Т. Балабановим запропоновано ієрархічну систему класифікації економічних ризиків, що «включає групу, категорії, види, підвиди і різновиди ризиків». У порівнянні з іншими класифікаціями ризиків, ця класифікація є значним кроком вперед у вирішенні цієї проблеми. У той же час її необхідно доповнити і розширити за рахунок додавання кількох класифікаційних ознак і виділення нових груп ризиків. Отже, наведена класифікація має, на наш погляд, істотні недоліки, що

стосуються, як порушення правил побудови класифікацій, так і логіки виділення, включення в схему і пояснення змісту окремих ризиків. У розглянутій класифікації порушено правило побудови класифікаційного дерева, згідно з рівнями ієрархії (за групами осередків). Відповідно до тверджень автора, комерційні ризики за відношенням до майнових, виробничих, торговельних і фінансових є більш загальним поняттям, тому на схемі вони мають розміщуватися на більш високому рівні. Тобто розміщення на схемі комерційних ризиків нижче, ніж рівень, на якому розміщуються майнові, виробничі,

торговельні і фінансові ризики, є помилковим з точки зору правил побудови класифікацій.

В.О. Войтко [2] підходить до класифікації ризиків з точки зору промислового підприємства. Він пропонує класифікувати ризики за такими ознаками, як: відношення до підприємства, джерело виникнення, вид оточення, величина та види втрат, тривалість та характер дії, ймовірність та періодичність виникнення, природа, масштаб, вид процесів, ступінь прийнятності, можливості диверсифікації та передбачення, наслідки для підприємства, характер впливу на результати.

О.І. Дегтярьова у своїх наукових роботах [3, с. 15-23] поділяє ризики на підприємницькі й економічні. На думку О.І. Дегтярьової, до першої групи ризиків належать: ризик фізичного збитку, регуляторний ризик і ризик, пов'язаний з негативним впливом на діяльність подій у сфері економіки. До другої групи ризиків в представленій класифікації відносяться кредитні, операційні та ринкові ризики. При цьому для поглиблення запропонованої класифікації автор застосовує такі характеристики: характер діяльності, час виникнення, основні чинники виникнення, характер обліку, характер наслідків, масштаб прояву, а також причини, що сприяють виникненню несприятливих подій.

І.Ю. Івченко пропонує власну класифікацію ризиків [4, с. 28]. Зокрема, він поділяє ризики на чисті та спекулятивні. До чистих ризиків, на думку автора, відносяться тільки природні ризики, серед яких він виділяє транспортні, політичні й екологічні ризики. Спекулятивні ж ризики в класифікації автор ототожнює з фінансовими ризиками, до яких віднесено комерційні й інвестиційні ризики, а також ризики, пов'язані з купівельною спроможністю грошей.

Професор М.М. Максимцов [5] пропонує класифікувати ризики за кількома характерними ознаками. До таких ознак належать можливий економічний результат, причина виникнення, залежність від купівельної спроможності грошей, а також вплив інвестиційного клімату. Підхід до класифікації ризиків, запропонований проф. М.М. Максимцовим, є досить цікавим і дозволяє систематизувати значну частину підприємницьких ризиків. Проте, слід відзначити його надмірну розгалуженість і складність, які ускладнюють процес класифікації конкретних видів ризику та оцінку їх місця в системі управління організацією.

А.К. Покровський [6, с. 69-72] пропонує загальну класифікацію ризиків, побудовану на підставі таких структурних характеристик: за характеристикою небезпеки ризику, за характеристикою схильності до ризику, за характеристикою уразливості (чутливості

до ризику), за взаємодією з іншими ризиками, за наявністю інформації про ризик, за характеристикою рівня (величини) ризиків, за врахуванням характеру витрат, пов'язаних з ризиком, і відповідно до специфічності ризику.

І.М. Посохов [7,8] досліджує існуючий стан проблеми класифікації ризиків та пропонує власну класифікацію ризиків корпорацій, побудовану на підставі таких структурних характеристик: сфера передбачуваності, ступінь залежності від соціально-економічних чинників, сфера застосування капіталу, наслідки.

М.В. Сулим та О.С. Пенцак [9, с. 102-103] пропонують загальну класифікаційну систему ризиків, згідно основних класифікаційних ознак, до яких належать: ступінь системності, основні фактори виникнення, термін і характер дії, ступінь впливу, термін оцінки, ступінь обґрунтованості, причини та рівень виникнення, сфера походження та впливу.

Отже, на підставі проведених досліджень автором запропоновано класифікацію ризиків промислових підприємств (рис. 2).

## ВИСНОВКИ

1. Досліджено існуючі наукові підходи до розробки класифікації ризиків промислових підприємств. У наш час не існує повної загально визнаної і несуперечливої їх класифікації: класифікація в загальноприйнятому науковому розумінні або зовсім відсутня, або виконана з порушенням правил побудови класифікацій, вироблених практичною логікою, що робить такі класифікації непридатними для практичного застосування.

2. Аналіз теоретичних досліджень, присвячених питанням ризику, дозволяє автору зробити висновок про те, що в цих дослідженнях приділяється недостатньо уваги низці проблем, недооцінка яких, при практичному використанні результатів досліджень, може призвести до неповної або некоректної оцінки впливу тих чи інших факторів ризику на відповідні види ризиків.

3. Автором виокремлено причини ризиків промислових підприємств.

4. Автором запропоновано класифікацію ризиків промислових підприємств, її варто використовувати для класифікації ризиків промислового підприємства, або його окремого підрозділу. Класифікація ризиків дозволяє використовувати відповідні методи управління ризиками промислових підприємств та більш достовірно кількісно або якісно оцінити ризики промислових підприємств.

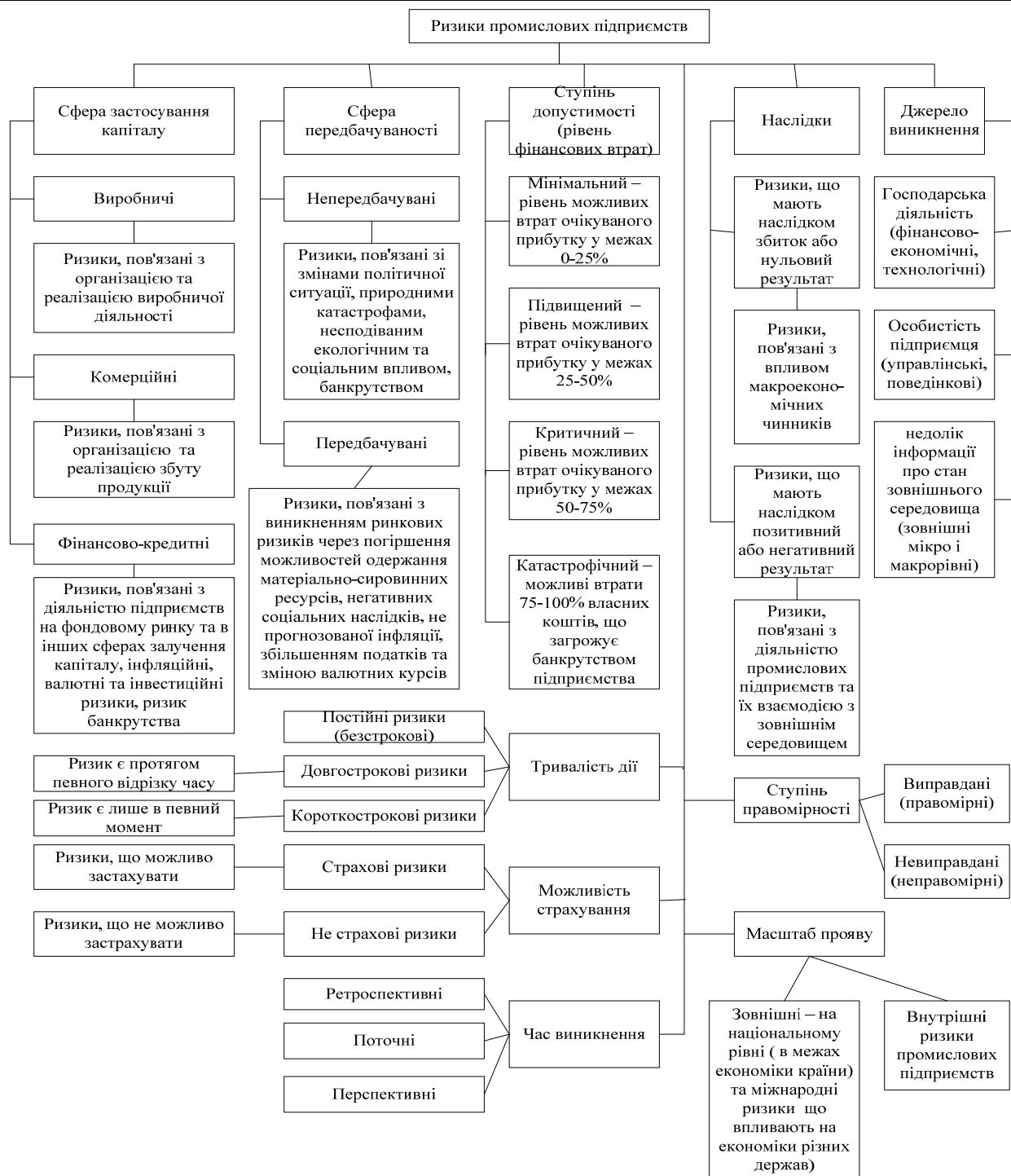


Рис. 2. Класифікація ризиків промислових підприємств [розроблено автором]

**Список використаних джерел**

1. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент / И.Т. Балабанов – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
2. Войтко В.О. Класифікація ризиків виробничо-комерційної діяльності промислового підприємства / В.О. Войтко, В.О. Занора // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – Випуск 2. – С. 86.
3. Дегтярева О.И. Управление рисками в международном бизнесе: учебник / О.И. Дегтярева. – 2-е изд. – М.: Флинта; НОУ ВПО «МПСи», 2010. – С. 15-17.
4. Івченко І.Ю. Моделирование економічних

5. Менеджмент: учебник / под ред. М.М. Максимцова, М.А. Комарова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ, 2012. – 342 с.
6. Покровский А.К. Риск-менеджмент на предприятиях промышленности и транспорта: учебное пособие / А.К. Покровский. – М.: Кнорус, 2011. – 160 с.
7. Посохов І.М. Аналіз існуючих підходів до класифікації ризиків / І.М. Посохов // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук.-

практ. статей. – 2012. – № 39. – С. 67-75.

8. Посохов І.М. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками корпорацій: монографія / І.М. Посохов. – Х.: ПВПП «Слово», 2014. – 499 с.

9. Сулим М.В. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: підручник / М.В. Сулим, О.С. Пенцак. – Л.: Новий світ–2000,

2011. – 330 с.

10. Тепман Л.Н. Управление рисками в условиях финансового кризиса: учеб. пособие / Л.Н. Тепман, Н.Д. Эриашвили. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 295 с.

11. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под. ред. канд. экон. наук А.А. Лобанова и А.В. Чугунова. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 932 с.